

O'ZBEKISTONDA KENG TARQALGAN DORIVOR O'SIMLIKLAR

*Yo'ldasheva Gavharoy Sanjarbek qizi
Salohiddinova Muhayyo Hayrullo qizi*

Andijon Davlat Pedagogika Instituti

Aniq va Tabiiy Fanlar Fakulteti

Biologiya yo'nalishi I bosqich 103- guruh talabalari

Annotatsiya: Ushbu maqolada asosan, o'simliklar dunyosi, O'zbekistonda keng tarqalgan dorivor o'simliklar, bugungi kunda dorivor o'simliklarga bo'lgan talab va qiziqishlar haqida ma'lumotlar yoritilgan.

Аннотация: В данной статье широко освещены сведения о мире растений, лекарственных растениях, широко распространенных в Узбекистане, востребованности и интересе к лекарственным растениям на сегодняшний день.

Abstract: In this article, information about the world of plants, medicinal plants widely distributed in Uzbekistan, the demand and interest in medicinal plants today is widely covered.

Kalit so'zlar: rayhon, kashnich, sebarga, yalpiz, arpabodiyon, ekstratsiya, konsentratsiya.

Ключевые слова: базилик, кориандр, себарга, мята, фенхель, экстракция, концентрирование.

Key words: basil, coriander, sebarga, mint, fennel, extraction, concentration.

O'zbekiston o'simlik dunyosi juda boy va o'ziga xos rang-baranglikka egadir. Cho'l va dashtlar, tog' va adirlar, past-tekisliklar va daryo daltalari yonma-yon joylashib ajoyib manzara hosil qiladi. Bu aql bovar qilmaydigan bo'lib tuyulishi mumkin, ammo aslida Markaziy Osiyoning qo'shni mintaqalari bilan taqqoslanganda, O'zbekistonning tog'laridagi maydon birligiga nisbati bo'yicha o'simliklar soni bir necha baravar ko'p. Mamlakatning boy o'simlik dunyosida olti mingdan ortiq turli xil o'simliklar mavjud, ular orasida dorivor o'simliklar ham bor. Bunday o'simliklar ekologik toza bo'lib oziq-ovqat, aromatik va farmatsevtika mahsulotlarini ishlab chiqarish uchun xom ashyo sifatida ishlatiladi. O'simlik materiallarini kompleks qayta ishlash barcha zamonaviy qoidalarga muvofiq amalga oshiriladi, uning doirasida ishlab chiqarishning barcha

xalqaro sifat standartlariga javob beradigan ekstratsiya, tozalash, konsentratsiya, standartlashtirish amalga oshiriladi.

O'zbekistonda keng tarqalgan dorivor o'simliklar *rayhon (bazilik)*, *kashnich (coriander)*, *arpabodiyon*, *yalpiz va sebarga* hisoblanadi. Mahalliy aholi bunday o'simliklarning mo'jizaviy kuchi haqida oldindan bilishadi. Ular iste'mol qilinadi, ziravor sifatida taomlarga qo'shiladi, damlama tayyorlanadi va shuningdek kosmetologiya yo'nalishida ham qo'llaniladi. Dorixonalar va kosmetika do'konlarida monoo'tlardan, maxsus damlamasi, vanna uchun o'simlik preparatlari, turli xil foydali qo'shimchalar, efir moylari sifatida ishlatish mumkin. Har bir o'simlik tarkibida tabiiy minerallar, vitaminlar va biologik faol moddalar mavjud.

1.Rayhon (bazilik)

Rayhon yoqimli hid beruvchi o'simlik bo'lib, deyarli har bir uyda o'sadi. Dunyo bo'ylab bu o'simlik bazilik sifatida tanilgan. Rayhon tabiiy antibiotik bo'lib, isitma tushirish va bakteriyalarga qarshi kurashuvchi vosita chiqaradigan shamollashni davolashda foydalanilgan. Ushbu o'simlik tarkibidagi moddalar mushaklarning og'rig'ini kamaytiradi, yallig'lanishni oldini oladi, balg'amni bronxlar va o'pkadan olib tashlaydi va yo'talga qarshi kurashadi. Bundan tashqari rayhon parfyumeriya va efir moylarini ishlab chiqarishda faol qo'llaniladi. Rayhonning bir nechta turlari mavjud va ularning har biri o'ziga xos ta'mga ega: *qizilmiya*, *limonli*, *chinnigulli*, *keng bargli*.

2.Kashnich (koriander)

Kashnich O'zbekistonda oson va erkin o'sadi. O'simlik mukammal tozalash xususiyatlariga ega bo'lib, tarkibidagi moddalar tanadan og'ir metallarni olib chiqish va zararli ta'sirini zararsizlantirishga yordam beradi. Kashnich urug'lari suvni tozalash uchun ham juda yaxshi qo'llaniladi. Buning uchun qisqa vaqt ichida suv idishiga urug'lar solingan paketni tashlasangiz bo'ldi.

3.Arpabodiyon

Arpabodiyon mevalari juda foydali bo'lib, uning tarkibida saratonga qarshi vosita - anetol, S vitamin, qondagi xolesterin kamaytiradigan oziq to'qimalar kabi kuchli moddalar mavjud. Bundan tashqari, arpabodiyon stressni kamaytiradi, asab va ovqat hazm qilish tizimlarini tinchlantiradi, shamollash, stomatit va faringit bilan muvaffaqiyatli kurashadi. Arpabodiyon deyarli hech qanday qarshi ko'rsatmalarga ega emas, shuning uchun u yosh bolalar va homilador ayollarga beriladigan ovqatga bimalol qo'shiladi.

4.Yalpiz

Yalpiz - bu efir moyining tarkibiy qismidir (*mentol*). Yalpiz choyi oshqozon –ichak traktining buzilishlariga qarshi kurashda samarali vositadir. Yalpiz asab tizimini tinchlantiradi, og'riqni yengillshtiradi va tanadan ortiqcha suvni olib tashlaydi.

5.Sebarga

Sebargani butun O'zbekiston bo'ylab topish mumkin, lekin eng muhimi-namligi juda yuqori bo'lgan joylarda u ko'proq bo'ladi. O'zbekiston hududida bir vaqtning o'zida bir necha turdagi sebarga o'sadi, ularning har biri an'anaviy tibbiyotda keng qo'llaniladi. Qizil sebgadan damlamalar tayyorlanadi va taloq kasalliklarida qo'llaniladi. O'tloq sebgasi bronxit, yo'tal, kamqonlik, bezgak, astma uchun ishlatiladi. Oq sebgadan tonik, og'riq qoldiruvchi va kuch beruvchi dorivor o'simlik sifatida ishlatiladi.

Bugungi kunda dorivor o'simliklarga bo'lgan qiziqish tobora ortib bormoqda, butun dunyo pandemiyasida insonlar sog'lig'iga alohida e'tibor berishi, salomatlik sirlaridan xabardorligi ortishi, qarigan va surunkali kasalliklarga chalingan insonlar immunitet tizimini faollashtirish uchun tabiiy vositalarni afzal ko'rishi, tabiiy vositalarning mutloq zararsizligi va foydasi ushbu sohada ilmiy tadqiqotlarga investitsiyalar hajmining va o'simliklarga bo'lgan talabning keskin ortishiga sabab bo'ldi. O'tgan davr mobaynida 9ta dorivor o'simliklar yetishtirish klasterlari tashkil etilib, ular tomonidan moychechak, kovrak, limono't, qalampir yalpiz, qizilmiya, za'faron va boshqa dorivor o'simliklar yetishtirilmoqda.

Farmatsevtika va parfumeriya sanoati uchun qimmatbaho xomashyo hisoblangan "ziravorlar sultoni" nomi bilan mashhur bo'lgan o'simlik – za'faron bugungi kunda dunyodagi eng qimmatbaho o'simlik hisoblanadi. Ushbu o'simlik balandligi 10-30 sm ga yetadigan ko'p yillik o't o'simlik bo'lib, ildizi 2-3 sm barglari tik, bigizsimon ko'rinishda, gullari zich to'plamda joylashadi. O'simlikda to'p barglar gullash davridan 10 -15 kun oldin paydo bo'ladi. Za'faronning gullari yirik, pushti rangda bo'lib, oktyabr oyining oxiri va noyabr oyining birinchi yarmida gullaydi. Gul barglarining ichida changchilar - qizil, urug'chilar –to'q sariq rangda bo'ladi. Urug' hosil qilmasligi sababli vegetativ usul bilan (*piyozboshchalar orqali*) ko'paytiriladi. Za'faron o'simligi ekilgandan birinchi yili gektaridan 2 kg, ikkinchi yilida 4kg, uchinchi yilidan boshlab 6-8 kg gacha za'faron guli terib olish mumkin. Za'faron o'simligi tibbiyotda onkologik kasalliklarni davolashda (hatto kasallikning oxirgi bosqichida saraton o'simtlariga qarshilik ko'rsatadi va ularning hujayralari o'sishini to'xtatadi), qonni tozalashda (uni yangilaydi va tozalaydi, yurak qon tomir tizimini mustahkamlaydi, organizmning barcha hujayralarini oziqlantiradi), miya faoliyati aktivligini yaxshilaydi (bosh miya to'qimalarini o'stiradi, xotirani yaxshilaydi), nevrozdan

forig' qiladi, bosh og'rig'i va uyqusizlikda xalos etadi oshqozon – ichak faoliyatini quvvatlaydi, ko'rish qobiliyatini tiklaydi, ko'z to'rpardasidagi illatlarni davolaydi va butun organizmni yoshartiradi.

Xulosa: Bugungi kunda tabiiy dori vositalarini ishlatish, dorivor o'simliklarni madaniylashtirish va xom ashyosini ko'paytirishga katta e'tibor berilmoqda. Dorivor o'simliklar (*lat. Plantae medicinalis*) -bu xalq tabobatida, tibbiyotda profilaktika va davolash maqsadida ishlatiladigan o'simliklarga aytiladi. Xalqaro tabiatni qo'riqlash ittifoqi (IUCN) ma'lumotiga ko'ra, tibbiyotda 21 minngga yaqin dorivor o'simliklar ishlatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ravshan Hamidovich Ayupov "Dorivor o'simliklar va ulardan foydalanish".
2. M.A.Jo'rayeva "Dorivor o'simliklar atlas",
Foydalanilgan veb saytlar
3. Asfandiyorovich F. N. et al. BASICS OF PROGRAMMING FROM THE TEXTBOOK OF INFORMATICS AND INFORMATION TECHNOLOGIES CHAPTER PYTHON PROGRAMMING LANGUAGE METHODOLOGY OF MULTIMEDIA //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2022. – T. 10. – №. 1. – C. 778-781.
4. Xasanovich, Prof L. M., et al. "Development of Computer Simulation Model Develops Creative Thinking of the Student." *JournalNX*, vol. 7, no. 03, 2021, pp. 167-171.
5. Asfandiyorovich F. N. Teaching the Subject of Repetitive Algorithms Based on Multimedia Electronic Manuals //Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching. – 2023. – T. 16. – C. 42-45.
6. Fayziyev Nozim Asfandiyorovich. (2022). TARMOQLANUVCHI ALGORITMLAR MAVZUSINI DOIR KOMPYUTER IMITASION MODELI ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH. RESEARCH AND EDUCATION, 1(2), 273–278.
7. Shadiev R. et al. Familiarization Strategies to Facilitate Mobile-Assisted Language Learning in Unfamiliar Learning Environments: A Study of Strategies Development and Their Validation //International Conference on Innovative Technologies and Learning. – Cham : Springer International Publishing, 2022. – C. 213-217.
8. Shadiev R. et al. The effects of familiarity with mobile-assisted language learning environments on creativity //2022 International Conference on Advanced Learning Technologies (ICALT). – IEEE, 2022. – C. 242-244.
9. Toshturdiyevna K. D., Asfandiyarovich F. M. FORMATION OF THE SPIRITUAL HERITAGE OF TEMURY QUEENS IN SCHOOL GIRLS ON THE BASIS OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES //International Conference on Research Identity, Value and Ethics. – 2023. – C. 47-51.
10. Soatova X. et al. ACUTE AND CHRONIC BLOOD CIRCULATION DISORDERS IN THE BACK OF THE BRAIN //International Bulletin of Medical Sciences and Clinical Research. – 2023. – T. 3. – №. 2. – C. 57-61.
11. Soatova X. et al. HEART ARRHYTHMIAS //Science and innovation in the education system. – 2023. – T. 2. – №. 2. – C. 104-107.
12. Mardonov M. et al. ИНСУЛИНОТЕРАПИЯ //Академические исследования в современной науке. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 87-90.